

Андрій Блануца

**Правові основи
шляхетського землеволодіння
за Другим Литовським
Статутом 1566 р.**

Студії над правничими аспектами шляхетського землеволодіння у Великому князівстві Литовському та Речі Посполитій належать до актуальних напрямів історичних досліджень. Одним із важливих і водночас малорозроблених питань даної проблематики є вивчення правових норм Литовського Статуту 1566 р. та їх реалізації у сфері поземельних відносин шляхетського соціума.

В історіографії здавна існують певні напрацювання, пов'язані із зазначеною проблематикою. Приміром, дослідник кінця XIX – початку XX ст. М. Владимирський-Буданов у передмові «Заставне володіння»¹ до VI тому «Архива ЮЗР» на широкій джерельній базі розкрив основні історико-правові аспекти функціонування заставного володіння на українських землях XV-XVIII ст. Причому, його спостереження і висновки залишаються актуальними донині. Питанням заставного володіння у польському праві присвятив свою монографію Я. Матушевський². Загалом вчені-правники Польщі приділяють значну увагу дослідженням з історії та еволюції польського права³. Окремі роботи польських вчених присвячені дослідженню питань шляхетського землеволодіння на литовсько-руському праві⁴, а також на польському праві періоду середньовіччя і ранньомодерного часу⁵.

¹ Владимирский-Буданов М. Заставное владение // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов (Далі – Архив ЮЗР). – Ч. 8. – Т. VI. – К., 1911. – С. 1-113.

² Matuszewski J.S. Zastaw nieruchomości w polskim prawie ziemskim do końca XV stulecia. – Uniwersytet Łódzki, 1979;

³ Історіографію даної проблематики див: Bardach J., Leśniодorski B., Pietrzak M. Historia ustroju i prawa polskiego. – Wyd. 2-gie. – Warszawa, 1994.

⁴ Adamus J. Zastaw w prawie Litewskim XV i XVI wieku. – Lwów, 1925; Dąbkowski P. Dobra rodowe i nabyte w prawie litewskim od XIV do XVI wieku. – Lwów, 1916.

⁵ Lesiński B. Prawne problemy własności ziemskiej w średniowiecznej Polsce // Czasopismo prawno-historyczne. – Т. XXIII. – З. 2. – 1971. – С. 183-205; Lesiński B. Wyderek czyli sprzedaż nieruchomości z prawem odkupu w prawie polskim od XV do XVII wieku // Czasopismo prawno-historyczne. – Т. XXVIII. – З. 1. – 1976. – С. 19-67; Lesiński B. O prawnych formach kredytu w Polsce

Серед спеціальних праць потрібно назвати також монографію Ю. Бардаха⁶. Як істотний внесок у розробку проблематики, що розглядається, можна розцінити матеріали ювілейної Міжнародної наукової конференції, присвяченої дослідженню Другого Литовського Статуту 1566 р.⁷

Останнім часом низку сюжетів з історії права Великого князівства Литовського і Речі Посполитої висвітлено у роботах вітчизняних авторів. Зокрема, питання шляхетської правосвідомості дослідили у своїх працях Н. Яковенко⁸, Н. Старченко⁹, В. Поліщук¹⁰. Звернення до сфери права зустрічаються у розвідках, присвячених проблемам політичної культури¹¹.

* * *

У запропонованій статті поставлено за мету дослідити основні правові норми шляхетського землеволодіння, що були визначені Другим Литовським Статутом 1566 р., в контексті їх практичної реалізації на Волині у другій половині XVI ст. Джерельною основою дослідження є як опубліковані, так і неопубліковані матеріали актових книг Волинського воєводства. Це, зокрема, луцькі, володимирські, кременецькі земські і городські книги, матеріали Інституту Рукопису НБУ ім. В. Вернадського, а

średniowiecznej // Czasopismo prawno-historyczne. – Т. XXXII. – З. 2. – 1980. – S. 187-196.

⁶ Bardach J. Statuty litewskie a prawo rzymskie. – Warszawa, 1999.

⁷ Второй Литовский Статут 1566 года. Мат-лы...конференции, посвященной 425-летию Второго Статута. – Вильнюс, 1993.

⁸ Яковенко Н. Шляхетська правосвідомість у дзеркалі обігу правничої літератури на Волині й Наддніпрянщині // Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. – К., 2002.

⁹ Старченко Н. Шлюбна стратегія вдів і кілька проблем навколо неї (шляхетська Волинь кінця XVI ст.) // Київська старовина. – 2000. – №6. – С. 58-74; 2001. – №1. – С. 42-63; її ж. Публічність як домінанта культурної традиції (Волинь другої половини XVI ст.) // Mediaevalia Ucrainica: ментальність та історія ідей. – Т. 5. – К., 1998. – С. 68-81; її ж. Умоцовані – прокуратори – приятелі. Хто вони? (становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст.) // Соціум. Альманах соціальної історії. – Вип. 1. – К., 2002. – С. 111-144.

¹⁰ Поліщук В. Свідки у русько-литовському праві до судово-адміністративної реформи 1564-1566 рр. // Молода нація. Альманах. – К., 2000. – С. 123-163.; Його ж. Врядове виживство в структурі публічно-правових процедур (на матеріалі луцьких замкових книг 1558-1567 рр.) // Соціум. Альманах соціальної історії. – Вип. 1. – К., 2002. – С. 79-109; Його ж. Запровадження уряду возного в Луцькому повіті у 1567 році // Український археографічний щорічник. – Вип. 7. – Т. 10. – К, 2002. – С. 185-215.; Його ж. Врядове виживство красносільських бояр у контексті замкових служб // Молода нація. Альманах. – К., 2001. – С. 196-239.

¹¹ Історіографію щодо цього див: Яковенко Н. Шляхетська правосвідомість у дзеркалі обігу правничої літератури на Волині й Наддніпрянщині // Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. – К., 2002. – С. 80-81.

також документи, що містяться у збірниках «Архів ЮЗР» і «Волинські грамоти».

Литовський Статут (або Волинський Статут) 1566 р. (доповнена і розширена редакція Першого Литовського Статуту 1529 р.) юридично закріпив і визначив норми шляхетського землеволодіння Великого князівства Литовського. Причому, після Люблінської унії 1569 р. він зберігав силу чинного законодавства на інкорпорованих Польським королівством українських землях до ухвали його нової редакції – так званого Третього Литовського Статуту 1588 р.

Основою землеволодіння у Великому князівстві Литовському (як і в інших державах Європи періоду середньовіччя і ранньомодерного часу) було несення військової служби з дідичних (спадкових), висулужених та куплених маєтків самими власниками: «...винни будут сами особами своими войну служыти и выправовати на службу военную» (Розд. II, арт. 1)¹². Тобто власник маєтку зобов'язувався виставляти озброєних воїнів відповідно до кількості служб його володінь¹³. Дрібні ж землевласники (у випадку, коли вони володіли невеликою кількістю підданих) відбували військову повинність персонально (Розд. II, арт. 1). Від військової служби звільнялися лише ті шляхтичі, які тримали у заставі королівські маєтки (Розд. II, арт. 2). У цьому ж артикулі обумовлено, що особа, яка самовільно залишила військо, втрачала право на володіння своїми маєтками: «тотъ именье свое все тратить подъ тымъ обычаемъ, яко бы войны не служылъ». В інших випадках військову повинність повинен був відбувати той власник, який користувався заставним володінням (Розд. II, арт. 4).

Значна увага в Статуті приділена охороні земельної власності шляхти Великого князівства Литовського. У дев'ятому артикулі третього розділу «О вольностяхъ шляхецкихъ и о размноженіи Великого князства Литовского» заборонялося набувати земельну власність у будь-який спосіб іноземцям або мешканцям сусідніх держав: «...въ держаньи и поживаньи и вечностей жадныхъ чужоземцомъ и заграничникомъ ани суседомъ таго панства давати не маемъ». Суворо каралися статутними нормами державні зрадники та утікачі. Їхні маєтності конфісковувалися на користь королівської влади, а самим утікачам виносився смертний вирок (Розд. I, арт. 6). Діти ж зрадників втрачали лише батьківські володіння, натомість

---

¹² Тут і далі посилання на Статут див.: Статут Великого князства Литовского 1566 года // Издание императорского Московского общества истории и древностей российских. – Кн. 23. – М., 1885. – Материалы.

¹³ Менжинский В.С. Структура феодального землевладения в Великом княжестве Литовском (по материалам Переписи войска 1528 г.) // История СССР. – 1987. – № 3. – С. 167-168.

не несли кримінальної відповідальності за своїх батьків, а також зберігали за собою право на власні маєтності (Розд. I, арт. 11). Не втрачали юридичної сили всі угоди-трансакції, що були здійснені з шляхтичами-утікачами до моменту їх зради (Розд. I, арт. 10).

Волинський Статут низкою артикулів визначав економічні умови шляхетського землеволодіння. Ним закріплювалися права і норми, за якими повинні були здійснюватися контракти із земельною власністю. У порівнянні із Статутом 1529 р. Статут 1566 р. скасовував усі обмеження на розпорядження приватними володіннями. Суто формальним явищем стало і «шафовання» (розпорядження) вислугами, наданими королівською або великокнязівською владою. Для того, щоб продати, подарувати чи записати вислужений маєток, потрібна була лише згода короля або князя, відмова на яку статутним артикулом не передбачалася: «Только пришедшы и постановившы се передъ нами Господаремъ и зъ ведомомъ нашымъ, а мы того боронити не будемъ» (Розд. III, арт. 34). Симптоматично, що вагому юридичну силу зберігали письмові документи-надання (а почасти і усні підтвердження свідків) попередників Сигізмунда-Августа королів Казимира, Олександра і Сигізмунда Старого. Посилання на зазначені документи знімали будь-які сумніви щодо правомірності володіння тим чи іншим маєтком (Розд. III, арт. 36).

Як вище зазначено, принциповим моментом в еволюції приватної власності було оголошення вільної, без обмежень, торгівлі земельними володіннями. Так, за Литовським Статутом 1529 року шляхті можна було продавати лише 1/3 частину своїх маєтків, а 2/3 частини віддавати у заставу (Розд. I, арт. 16). Це положення засвідчило функціонування так званого права близькості, яке було інструментом охорони маєткових позицій тієї групи шляхетської верстви, якій загрожувала втрата земельної (ділочної) власності через активність більш заможніших конкурентів¹⁴. Литовський Статут 1566 р. у своїй початковій редакції залишив без змін артикули, що стосувалися торгівлі земською власністю¹⁵. Проте, натиск станів, передовсім шляхти, призвів до того, що на берестейському сеймі (червень 1566 р.) була прийнята зміна (поправа) до вже готового тексту II Статуту. Так звана берестейська поправа замінила 1, 2, 3 і 4 артикули початкової редакції одним новим, згідно з яким знімалися всі обмеження

---

¹⁴ Lesiński B. Prawne problemy własności ziemskiej w średniowiecznej Polsce // Czasopismo prawno-historyczne. T. XXIII. – Z. 2. – 1971. – S. 196-197.

¹⁵ Dąbkowski P. Dobra rodowe i nabyte w prawie litewskim od XIV do XVI wieku. – Lwów, 1916. – S. 45.

на операції із земельною власністю¹⁶. Варто процитувати зміст цього артикулу, який спричинив значні зміни у процесі обігу шляхетської земельної власності: «...ze ot toho czasu i dnia wolno i mojno kaïdomu imienja swoi otcziznyje i zemskije, matieristyje i wysdiïenyje, nie smotreczi trietieje i dwoch czastiej jako pieried tym bywadъ w statucie obyczajem starodawnym, ale wsie (...), wodle dobroje woli swojeje i mysli, otdati, prodati, darowati i zapisati, zastawiti, ot dietiej i bliskich otdaliti, odle baczenia swojeho tym szafowati»¹⁷.

Таким чином, II Литовський Статут проголосив вільну торгівлю земською власністю. Тим самим він заклав підґрунтя до поглиблення майнової диференціації всередині шляхетського стану.

Однак, власники маєтків не поспішали продавати цілі частини своїх володінь. У цей період у більшості випадків об'єктом купівлі-продажу, як і в попередні достатуткові роки, залишалися частини сіл або маєтків. Така ситуація пояснюється тим, що на другу половину XVI ст. земельний фонд Волині в основному вже був сформований, і відбувався процес подальшого перерозподілу шляхетських земельних володінь.

В артикулі «О записех именей купныхъ» чітко і детально визначалося, як потрібно було оформляти контракти купівлі-продажу. Наголос робився на взаємній згоді сторін, що укладали угоди, обов'язковості публічного оформлення договорів та запису їх до земських книг. Факт додержання зазначених вимог на практиці підтверджують актові книги Волинського воєводства. Приміром, купча угода від 8 жовтня 1571 р. Олександра, Михайла, Яна і Василя Жоравницьких з кн. Богушем Корецьким була скріплена їхніми власними печатками. Окрім того, ці особи «для лепшого твердости, и ведомости, и певнейшого умоцненья сего листу» просили авторитетних шляхтичів Кременецького повіту Михайла Єловича-Малинського, Михайла Вілгорського, Олександра Вагановського, королівського маршалка, Василя Гулевича, володимирського войського, Михайла Коритенського, луцького земського писаря, а також братів Михайла та Івана Хрінницьких, підтвердити цей договір своїми підписами і печатками¹⁸. У випадку ж, якщо угода не була внесена до земських книг чи не скріплена печатками шляхтичів-свідків, то вона вважалася недійсною («...тогда таковой лист або запись у права моцы никоторое мети не будеть» (Розд. VII, арт. 6). До того ж, за статутним артикулом всі приватно-правові угоди повинні були вноситися до земських актових книг того повіту, в

¹⁶ Bardach J. Trzecizna – część swobodna w litewskim prawie majątkowym XV-XVI wieku // O dawnej i niedawnej Litwie. – Poznań, 1988. – S. 136.

¹⁷ Цит. за: Bardach J. Trzecizna – część swobodna... – S. 136.

¹⁸ Архив ЮЗР. – Ч. 8. – Т. VI. – С. 379.

якому розташовувався об'єкт договору (Розд. VII, арт. 3). Однак діяльність земських повітових судів була регламентована певними днями («рочками земськими»), тому під час перерви у роботі судів записи таких контрактів дозволялося вносити до гродських книг, а потім, протягом часу, що не перевищував одного року, перенести у земські книги. Таке положення відображене у другому артикулі сьомого розділу Статуту, а норми його реалізації дуже часто зустрічаються у відповідних юридичних записах. У вищенаведеній угоді братів Жоравницьких з кн. Богушем Корецьким натрапляємо саме на такий випадок. Тобто, Жоравницькі зобов'язувалися внести продажний запис «на перший ден заседання суду земського крем'янецкого до книг земскихъ судовыхъ явне зознати и записат его дати»¹⁹.

При укладенні даної угоди у продажних записах робилося застереження, згідно з яким продавець, його нащадки та родичі відмовлялися від претензій на продану маєтність («...до того вечне ничого мети не маем»²⁰, або «а я сама до живота своего в тое имене... ничим вступовати, поискивати не маю вечне»²¹). Ще одне застереження зводилося до того, що маєтність, яка є об'єктом купівлі-продажу, на момент укладення угоди не є проданою чи заставленою. Як правило, у цьому зв'язку продавець засвідчував, що він «...никому иному вечностю если не заводил и никоторых листов на то не давал»²². У випадку порушення угоди продавець зобов'язувався повернути покупцеві гроші «совито» (у подвійному розмірі), а також покрити судові витрати за спрощеною правовою процедурою: «...што бы правуючися положить мель безо всякого права и присяги, только на реченье слова его, што бы одно мель словом речи»²³.

Статутіві положення дають також відповідь на питання володіння маєтностями де-факто, однак не де-юре. Так, у випадку отримання спадку ще за життя свого батька син не володів правом розпорядження виділеним спадком: «...не может записовати ни продати а ни отдати а ни сумы никоторое на томъ записовати, оли жъ бы въ рукахъ своихъ мель» (Розд. VII, арт. 7). Лише після смерті батька він ставав повноправним власником маєтностей.

У наступному артикулі зафіксована норма, за якою вищу юридичну силу мала перша, тобто раніше укладена від усіх інших, угода. Заборонялося робити доживотні (пожиттєві) записи кілька разів на одній і тій же

¹⁹ Архив ЮЗР. – Ч. 8. – Т. VI. – С. 379. – С. 378.

²⁰ Волинські грамоти XVI ст. / Упорядники В.Б. Задорожний, А.М. Матвієнко. – К., 1995. – С. 81.

²¹ Архив ЮЗР. – Ч. 8. – Т. VI. – С. 265.

²² Волинські грамоти XVI ст. – С. 74.

²³ Там само. – С. 6.

маєтності, – за винятком, коли майбутній отримувач такого запису помер раніше надавача. У такому разі власник-надавач міг оформити доживотний запис на іншу особу (Розд. VII, арт. 8). Варто зауважити, що для угод купівлі-продажу встановлювалася так звана «давність земская» – положення, згідно з яким всі борги (після 10-річного терміну з дня заборгування) на продану маєтність втрачали юридичну силу: «...и въ молчанью былъ о тотъ долгъ десеть летъ, черезъ давность земскую, и правомъ его не доходиль» (Розд. VII, арт. 10).

У литовсько-руському праві передбачалась юридична норма про страхування угод-трансакцій із земельною власністю. Розглянемо це положення на прикладі дарчих записів.

З боку дарувальника або його родичів давалися певні гарантії новому власникові на даровану нерухомість від можливих у майбутньому претензій щодо останньої (Розд. IV, арт. 49). Йдеться про так звану заруку – добровільно взяте і юридично оформлене дарувальником фінансове зобов'язання, що страхувало одержувача даровизни. Як правило, умовами заруки передбачалося, що у разі, коли хто-небудь намагався претендувати на дарований маєток або своїми діями перешкоджав («чинив переказу») власникові даровизни у його законному володінні, то така особа мусила виплатити відповідну заруку на користь короля чи суду, а також власника. Приміром, Ян Векленський у дарчому записі на маєтність своїй дружині Марині Марковській (18 червня 1572 р.) визначив суму заруки у 600 кіп грошів литовських, причому, у разі порушення угоди дарування належало виплатити 300 кіп грошів литовських «...на врьд кгородский Луцкий або Володимерский и малжонце моей милой другую 300 коп грошей литовских»²⁴. Загалом суму заруки визначали залежно від «важності речі», тобто вартості зафіксованої в акті маєтності. Зазначимо, що заруки оформляли як у дарчих, так і у всіх інших актах приватної волі.

Другий Статут закріпив правові норми, що стосувалися заставного землеволодіння, яке у другій половині XVI ст. набуло значного поширення у поземельних операціях шляхти. Про це свідчать і кількісні показники. Так, лише у Луцькому повіті Волинського воєводства в останній третині XVI ст. було укладено понад 500 заставних угод²⁵.

За статутовим положенням заставні угоди укладалися тоді, коли певна особа позичала в іншій якусь суму грошей, зобов'язуючись у випадку

---

²⁴ Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут Рукопису (далі – НБУВ. ІР.). – Ф. II, спр. 22217-2233, арк. 78.

²⁵ Обрахунки зроблено автором за матеріалами луцьких земських і гродських актових книг (Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі ЦДІАУК). – Ф. 26, Ф. 25).

невиплати боргу в домовлений час віддати у володіння позикодавцеві частину свого рухомого і нерухомого майна до сплати всієї суми (Розд. VII, арт. 15). Приміром, в угоді від 6 лютого 1567 р. кн. Лев Кошерський взяв позику (2 тис. золотих польських) у городельського єврея Марка і зобов'язувався у разі несплати у визначений термін всієї суми боргу віддати у заставне володіння свій маєток Завидов²⁶. Особливістю заставних угод було те, що позикодавець користувався маєтком, відданим у заставу, як процентом з наданої в борг суми. Така форма застави була притаманна і староримському праву, і праву новоєвропейських народів, а також була відомою і в Московській державі²⁷. Економічне значення застави полягало у тому, що заставний власник «отримував право на повинності, які виконувалися селянами в маєтності, але не на самих селян»²⁸.

Термін виплати боргу призначався на певний день, як правило, святковий, або інший час, наприклад, «на житной копе» – після збору врожаю. Договори застави укладалися переважно на один-три, рідше – шість-сім років. Так, пан Ян Петрович Кисіль Дорогиницький заставив пану Шимону Жмуцькому свою маєтність в Дорогиничах на один рік «...от дня понеделка 1589 аж до такого ж свята Воскресеня Христа 1590 на рок целый»²⁹. В актових книгах натрапляємо на документи, згідно з якими заставні угоди укладалися на значно триваліші терміни³⁰, а між родичами нерідко практикувалися доживотні застави³¹.

Потрібно наголосити, що маєтки не можна було викупити достроково («межы роковъ»). Якщо до закінчення обумовленого терміну борг не виплачувався, то заставка автоматично продовжувалася ще на рік, тобто, у даному випадку правило земської давності на заставні угоди не поширювалося, що і було обумовлено відповідним статутовим артикулом: «...и каждая застава давности земское не мела» (Розд. VII, арт. 14). Навіть у випадку, коли помирав заставник, то право викупу автоматично переносилось на його родичів (Розд. VII, арт. 15). Підтвердження такої норми знаходимо, наприклад, в акті від 13 жовтня 1569 року, укладеному у

²⁶ Архив ЮЗР. – Ч. 8. – Т. VI. – С. 195-196.

²⁷ Владимирский-Буданов М. Заставное владение // Архив ЮЗР. – Ч. 8. – Т. VI. – С. 3.

²⁸ Там же. – С. 34.

²⁹ НБУВ. ІР. – Ф. II, спр. 22252, арк. 32 зв.

³⁰ Наприклад, Антон Рудецький віддав у заставу своєму брату Федору частину села Рудка терміном на 15 років ЦДІАУК. – Ф. 26, оп. 1, спр. 1, арк. 216-220.). А з іншого контракту цих же братів Рудецьких дізнаємося, що частина того ж села Рудка була заставлена Антоном брату Федору на 20 років (ЦДІАУК. – Ф. 26, оп. 1, спр. 2, арк. 446-452 зв.).

³¹ Див., наприклад: ЦДІАУК. – Ф. 25, оп. 1, спр. 14, арк. 270 зв.-271; спр. 18, арк. 162-163; спр. 19, арк. 151-151 зв.

м. Володимирі. Згідно з договором шляхтич Василь Осекровський віддав у заставу частину маєтку Секров шляхтичу Миколі Дубровському за 80 кіп грошів литовських терміном на 8 років, в якому, зокрема, було обумовлено: «Я сам (Василь Осекровський. – А. Б.) або естли бы в тых годех з божего допущеня з сего света зшол, тогда жона и сынове мои мают пану Дубровскому або малжонце и детем тую осмьдесят копъ грошеи литовских всю сполна заплатити»³². Згідно із договором застави встановлювався також порядок грошових виплат, що мав прив'язку до певної грошової системи (наприклад, «не золотими, ни талерьми, ани иншими жадными грошми, едно монетою литовскою»)³³.

Характерно, що у разі невиконання боргу і відібрання заставленого маєтку, заставник обкладався грошовим штрафом у сумі «дванадцать рублей грошей» та мав сплатити заруку (Розд. VII, арт. 19). Симптоматично, що заставник також зобов'язувався здійснювати охорону заставних володінь (відстоювати інтереси кредитора у судах, захищати від нападів тощо), а у випадку захоплення маєтку – звільняти його власними силами (Розд. VII, арт. 19). Приміром, укладаючи заставну угоду від 10 січня 1577 р., шляхтич Іван Ключський (передаючи шляхтичу Гнівошеві Луковському половину маєтку в Ключові за 100 кіп грошів литовських терміном на 8 років) зобов'язувався відстоювати інтереси кредитора в земському або городському судах, а також оберігати маєток від чийх-небудь посягань. У контракті ця формула записана наступним чином: «А естли быхмо мы сами, дети, близкие, кривные инши...мели ему в чом-колвекъ кривду чинити, переказу чинячи в держаню его (маєтку. – А. Б.), тогда я маю и буду повинен то все своим коштомъ очищати»³⁴.

Як бачимо, всі норми Статуту щодо заставного володіння спрямовані на захист інтересів власників маєтків. Лише за положенням одного артикулу заставник міг втратити своє володіння. Це могло статися за умови, якщо укладалася так звана «застава під страченням». Тобто, в самій угоді було обумовлено те, що у випадку несплати боргу у визначений контрактом термін кредитор отримував право на вічне володіння маєтком, і лише тоді, коли і родичі заставника не змогли викупити заставу (Розд. VII, арт. 18). Утім, на волинському матеріалі такий тип заставних угод не простежується.

Таким чином, у Волинському Статуті 1566 р. були кодифіковані усі норми стосовно шляхетського землеволодіння, які склалися і практикува-

³² Волинські грамоти. – С. 41.

³³ Там само. – С. 7.

³⁴ Там само. – С. 157.

лися у поземельних відносинах на другу половину XVI ст. Він зафіксував шляхетські права і вольності, в тому числі у сфері правових операцій із земельною власністю шляхти. Відповідні правові норми були спрямовані на захист шляхетських володінь. Важливим стало те (і це підтверджено актовим матеріалом), що вони створили нове, властиве для ранньомодерного часу правове «поле» у сфері економічної діяльності, що передбачало вільне, необмежене право розпоряджатися цією власністю.